

MAGYAR-SZLÁV IRODALMI ÉRINTKEZÉSEK.

Különböző népek kulturális kapcsolatainak legkézzelfoghatóbb jelenségei az irodalmi érintkezések. Szellemi mozgalmak, egyes korok ízlésbeli változásai egyik néptől a másikhoz legelőször az irodalom síkján jutnak el s egyben az irodalom síkján nyomozhatók a legkönnyebben. Az irodalmi műalkotás talán bármelyik más művészet termékei közül a legkönnyebben árulja el tartalmában és formájában a legközelebbi rokonságát, a tárgy és stílus eredőhelyét.

Az irodalmi érintkezésben az átadó és átvevő szerepét az illető népek kultúrájának foka határozza meg. Már tisztán elméleti alapon meggondolva is valószínű, hogy a magasabb kultúrájú nép irodalmi javai könnyebben jutnak át egy alacsonyabb kultúrájú néphez, mint fordítva. Az előbbi folyamat egész szabályszerű következménye a kultúrértékek kicserélődésének, míg az ellenkező eset inkább csak véletlenekből adódik s legtöbbször egészen a határterületeken fordulhat elő. Az irodalmi érintkezéseket természetesen nagyban elősegítik az egyes népek szoros politikai kapcsolata is.

A magyarság és a szlávok irodalmi érintkezéseit vizsgálva, nem lesz tehát feltűnő, hogyha túlnyomó többségben a magyarságot látjuk az átadó szerepében különösen a szlovákokkal, szerbekkel és a horvátokkal kapcsolatban. Sajnos, ezek a kapcsolatok még részleteikben felderítve nincsenek s ez filológiánknak és irodalomtörténet-

írásunknak egyik legnagyobb fogyatékosága. Amilyen buzgalommal kutatta ugyanis régi filológiánk azokat a hatásokat, amelyek a magyar irodalmat nyugatról érték, éppen annyira megfélekedezett annak a nyomozásáról, hogy a magyarság a maga értékeiből mit tudott tovább adni. Éppen ezért a jelen vázlat is csak az eddigi kutatások összegezésére szorítkozhatik és saját kutatásokon csupán a déli szlávok irányában nyugszik, egyebütt kénytelen vagyok csupán röviden utalni más kutatók, mint Sziklay László és Sárkány Oszkár eredményeire.

Amikor a magyarság a Kárpátmedencében kialakította államát, az erősen központi szervezetű keresztény királyságot, nemcsak a politikai rendező' és rendfenntartó szerepét kellett magára vállalnia, hanem azt a kulturális miszsiót is, amely Nyugat és Kelet határán állva rá hárult, t. i. a nyugatróljövő szellemi javaknak a szomszédos népekhez való átszarmaztatását. A magyar-szláv irodalmi érintkezések mutatják, hogy a magyarság mennyiben tudta betölteni ezt a közvetítő' szerepet.

A középkorban az irodalmi érintkezések majdnem kizárólag az egyház keretében bonyolódtak le s a közvetítés folytán latinnyelvű vallásos kódexek, misekönyvek s egyéb liturgikus iratok jutottak el a szomszédos népekhez. Amikor Szent László királyunk megalapította a zágrábi püspökséget (1090 táján), az istentisztelethez és egyéb papi funkciókhoz szükséges legfontosabb könyvek Magyarországról kerültek le. Ezeket még ma is orzi a zágrábi érseki könyvtár s éppen a kitűnő horvát liturgia-professzor, Kniewald Károly kutatásai folytán derült ki róluk, hogy pl. így jutott le Zágrábra a legrégebb, de nem teljes misekönyv, az úgynevezett «Missale antiquissimum», amelyet 1100 táján írtak Hartwig győri püspök számára. Hasonlókorú egy «Benedictinale», amelyről pontosan ki lehetett mutatni, hogy az esztergomi érsek számára készült. A leg-

régibb zágrábi «Sacramentarium» (a XI. század második feléből) a somogy megyei Hahót Szent Margitról nevezett apátságából került le Zágrábra. Bár ezek a kódexek nem egész terjedelmükben keletkeztek Magyarországon, hanem leginkább északfranciaországi származásúak, magyar rétegük azonban kétségtelenül tanúskodik a közvetítés irányáról. Ezek az egyházi irodalmi kapcsolatok a középkor folyamán állandóan tartanak, a XV. századból csak a neves Kálmáncsehi kódexet emelem ki, amelyet Kálmáncsehi Domokos nagyváradi püspök ajándékozott Oswald zágrábi püspöknek.

Ezeknek a kódexeknek eddig még csupán a külső történetét dolgozták fel. A tartalmi kutatás, az egyes szövegek rétegződése és filiációja, amelynek feldolgozását Kniewald most végzi, bizonyára még több magyar-horvát kapcsolatot fog felszínre hozni. Így a későbbi horvát nyelvű egyházi irodalom, különösen az énekköltés magyar vonatkozásaira is fény derülhet, aminthogy a legrégebb ilyen énekek dallamai és szövegei igen sok hasonlóságot mutatnak a magyar dallamokkal és szövegekkel, így az 1644-ből való horvát nyelvű pálos kódexnek az énekeket tartalmazó legrégebb rétege is, amely a nyelvi archaizmusok alapján a XV. és XVI. század fordulójára tehető.

A középkornak ezek a kizárólag egyházi alapon történő irodalmi érintkezései a XVI. és XVII. században már a világi irodalomra is áttérjednek. A magyar művelődés s vele együtt az irodalomnak kisugárzó ereje akkor sem szűnt meg, amikor a magyar birodalom a török hódítás csapásai alatt felbomlott. A XVI. században, amikor már az irodalmi műveltségből a polgárisodó szélesebb néprétegek is részt kérnek, a magyar irodalomnak legkedveltebb műfajai a históriás énekek, a feddő és buzdító versek lesznek. Egy-egy változatuk áttérjed a szomszédos szláv népekhez is. A szlovákok átveszik a Szilágyi és Hajmási címen

ismert magyar hősi éneket, a horvátoknál ugyanekkor több magyarból átvett feddő és buzdító ének jelenik meg, mint pl. *Adhortatio Mulierum* és *Cantio de matrimonio*. Az irodalmi kapcsolatok most kezdenek kölcsönössé válni, különösen a horvátokkal, s egy-két horvát motívum felszármazik hozzánk is, így pl. a Bankó leányáról szóló széphistória.

A gazdag horvát és szerb népköltészetnek már ekkor kifejlődtek főbb ciklusai, amelyeknek legnépszerűbb hősei éppen a magyar királyok és hadvezérek voltak. Ennek a népköltészetnek is némi termékenyítő nyomát fedezhetjük fel XVI. századi énekmondásunkban. Tinódi Lantos Sebestyén említi egyik énekestársáról, hogy őt a *rác nemben* a legkitűnőbbnek tartja. Valószínű tehát, hogy énekmondóink között divatos volt a szerb és horvát népdalok mértéke szerinti versszerkesztés. Mivel azonban a horvát és szerb népénekek közül csak egy-kettő maradt fenn ilyen régi lejegyzésben s ezek is a tengerparti költők más műveibe beillesztve, az összehasonlító tanulmányok számára ezen a területen csak igen fogyatékos anyag áll rendelkezésre.

Annál biztosabban nyomozhatók az irodalmi érintkezések a nyomtatásban megrögzített művek körében. A Magyarországgal legszorosabb politikai kapcsolatban álló horvát terület irodalma nem fejlődhetett ugyan olyan kedvező körülmények között, mint a tengerparté, de a XVI. század második felében a Zágráb- és Varasd-vidéki horvátság irodalmi életében is megjelennek a nyomtatott művek. Varasdon a század hetvenes és nyolcvanas éveiben egy kis humanista kör alakul, amelynek írói mjhd erős magyar hatás alatt állanak. A varasdi jegyző, Pergosic Iván nemcsak a Tripartitumot fordítja le, hanem kiadja nyomtatásban Szent István király latin intelmeit is. Vramec Antal kanonok magyar és olasz forrásokból kompilálja világkrónikáját, Skrinjaric Balázs a húsvéti bárányról ír

misztikus fejtegetéseket, s az előszóban megmondja, hogy ezt a művét még magyarországi tanuló korában, iskola-mestere előadásából készített jegyzetek alapján írta. Ezek a nyomtatványok részint a muraközi Nedeliscse faluban készültek a Hofhalter-féle nyomdában, amelyet Zrínyi György tartott fenn, részint Varasdon. Szellemükben már közel állnak a reformáció gondolatvilágához. Maga a reformáció azonban nem tudott elterjedni, az északnyugati vidékeken, ahol magyar hatásokkal lehetne számolni, egyetlen protestáns jellegű mű sem maradt fenn. Csak másodkézből tudjuk, hogy a muraközi Bucié Mihály katekizmust és bibliafordítást adott ki, de ezek az ellenreformáció idején megsemmisültek.

Az ellenreformáció szellemi áramlata ismét kisugárzott a szomszédos népek felé. Pázmány s a köréhez tartozó írók, mint pl. Káldi György művei a magyar nyelvhatáron túl is éreztetik hatásukat. Pázmány Kalauzából két szlovák fordítás is készült, de mindkettő kéziratban maradt és, sajnos, még ma is feldolgozatlanul hever. A zág-rábi püspök, Petretic Péter 1651-ben Pázmány példájára hivatkozva, készített el egyházmegyéje számára az evangéliumok fordítását. A fordító, a tudós jezsuita atya, Krajacevic-Sartorius Miklós a Vulgata szövege mellett Káldi bibliafordítását is figyelembe vette. Helyesírását pedig, mint maga mondja a függelékben, teljesen Pázmány helyesírása szerint alakította. A század végén egy ismeretlen nevű horvát jezsuita atya fordítja le gróf Esterházy Pál pietista művét «Az Boldogságos szűz Mária Szombattyá»-t horvátra «Szobotni kinch» címen és a fordítást Nádasdynó gróf Dráskovich Mária Magdolna adja ki.

Ilyen irodalmi átvételek sohasem a véletlenből adódnak és nem voltak véletlenek művei magyar-horvát viszonylatban sem. A magyarnyelvű irodalom termékei (hogy

a magyarországi latin művekről ne is beszéljek) minden időben rendszeresen átlépték a Drávát és lehatoltak majdnem a tengerpart északi részéig. A budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratárában és az Országos Levéltárban őrzött régi horvát könyvtárkatalogusok beszédesen tanúskodnak erről az irodalmi expanzióról. Akár a lepoglavai vagy szveticei pálosrendház, akár a zágrábi vagy pozsegai jezsuitakolostor könyvtárát nézzük, Pázmány, Káldi, Tarnóczy István vallásos műveit mindenütt megtaláljuk. De ott vannak Molnár Albert és Páriz-Pápai szótárai is, vagy akár a régi magyar grammatikák.

Ugyanekkor a horvát irodalom termékei is eljutnak Magyarországra. Ismeretes, hogy Zrínyi Miklósnak a Szigeti veszedelem megírásánál eg3dk főforrása a zárai horvát katonaköltőnek, Karnarutié Bernátnak kis eposza volt. S amint Zrínyi maga említi hőskölteménye előszavában, horvát krónikákból merítette azt az értesülését, hogy Szigetvárnál a török szultán Zrínyi kezétől esett el. Az irodalmi érintkezéseknek beszédes példája az, hogy Zrínyi Miklós művét öccse, Péter fordítja le horvátra, s ezáltal szinte körforgásszerű utat tesz meg a két nemzet sorskérdéseit egyaránt érintő eposzi tárgy.

A XVII. század magyar irodalmából azonban nemcsak a legkiemelkedőbb alkotások találnak olvasókra a magyar nyelvhatáron túl, hanem, ami az irodalmi érintkezések intenzitására talán még jellemzőbb, néhány másod- és harmadrendű író művei is. Így Nyéki Vörös Mátyásnak, a XVII. század egyik szerénytehetségű, de igen népszerű költőjének *Dialogusa* (a test és lélek vitája) egy ismeretlen horvát költőben talál tolmácsra, ugyancsak tőle fordítja a *Tintinnabulum tripudiantjum* című munkát (az ember négy utolsó dolgát, a halált, ítéletet, poklot és mennyországot megéneklő költeményt) Magdalenic Mátyás horvátra, aki egy másik szerény költőnknek, Szentmártoni

Bodó Jánosnak a bibliai tékozló fiúról szóló terjengős históriáját is kiadta horvátul.

Mindezek a XVI. és XVII. századi igen élénk magyar-horvát politikai kapcsolataira vezethetők vipsza. Mivel a két nemzet a török elleni közös harcban egymásra volt utalva, nemcsak politikai magatartásban és nemzeti érzésben lett szinte eggyé, hanem kultúrában is egymáshoz hasonult, így a magyar és horvát irodalmi életben nemcsak ilyen konkrét átvételeket lehet megfigyelni, hanem számtalan párhuzamosságot is. Amint a magyar irodalomban pl. a felvilágosodás képviselői az idegenben élő testőrök, Bessenyei és köre, éppen úgy ébreszti fel a határörvidéki horvát tisztben Relkovic Mátyás Antalban frankfurti fogsága s általában a Nyugattal való találkozás azt a vágyat, hogy szűkebb hazáját, Szlavóniát európai színvonalra emelje. Hasonló körülmények között indult meg a szerbeknél is az irodalmi öntudatosodás folyamata. Itt a világjáró Obradovic, mint a hallei egyetem hallgatója, ébred rá először népe szellemi elmaradottságára s ettől kezdve egymásután adja ki műveit, amelyekben elsőnek hangoztatja azt az elvet, hogy a nép számára nem az egyházi szláv nyelven, hanem az igazi népi nyelven kell írni.

A XVIII. században a magyar irodalom sokat veszített lendületéből és expanzív erejéből. A század hetvenes éveiiig nem is volt olyan megmozdulás, amely a magyar szellemi termékeket a magyar nyelvhatáron túlra is elvitte volna. Csak a hetvenes években kezdi a magyar irodalom újra visszanyerni azt a szerepet, amelyet a szomszédos népek szellemi életében a XVI. és XVII. században játszott. A nemzeti eszme feltámadásának előestéjén, még mielőtt a politikai harcok a magyarságot és a vele sorsközösségben élő népeket egymással szembefordítanák, szólal meg egy horvát költő, akinek szellemi fejlődésére

döntő hatással volt magyarországi tartózkodása és aki az egykorú magyar művelődést teljesen magáévá tudta tenni. Katancsich Péter Mátyás ez, a szalvóniai ferences barát, a későbbi pesti egyetemi tanár. Katancsich költői egyénisége akkor kezdett kibontakozni, amikor őt rendje 1778-ban Budára küldte egyetemi tanulmányokra. Itt belekerült a magyar irodalmi élet sodrába s természetesen a deákos költői iskola hatása alá került. Maga mondja, hogy a budai évek alatt alakult át teljesen költészete Szerdahelyi Györgynek, a tudós jezsuita professzornak esztétikai irányítása mellett. Költeményei általában alkalmi ódák, ma már irodalomtörténeti dokumentumokká fakultak, s jelentőségüket nem is tartalmuk adja meg, hanem formájuk, amely szinte egyedül áll a horvát irodalomban. Katancsich a^k mi deákos iskolánknak magyar időmértékes költői gyakorlatából kiindulva, a horvát irodalomban is meg akarta honosítani a görög és latin metrumokat, csakhogy prozódiaját nem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakozására alapította, hanem magyar mintára, a hosszúság és rövidsége. Ez az eljárás kevésbé felelt meg a horvát nyelv természetének. Fennmaradt Katancsichnak egy magyarul írt ódája is, de ez, sajnos, azt mutatja, hogy nem bírta tökéletesen a magyar nyelvet. A mind a szlovák, mind a horvát irodalomban tapasztalható eddig tárgyalt magyar hatásokat a szoros politikai és vallási kapcsolatok s az érintkező kultúrák hasonlósága tette lehetővé. Egészen más volt azonban a szerbség helyzete. A szerbeket a középkorban egész állami berendezkedésük és egyházi szervezetük Bizánchoz kötötte s így a kulturális indításokat is túlnyomó többségben onnan kapták. Olyan középkori irodalmi kapcsolatoknak, mint amelyeket magyar-horvát viszonylatban felvázoltunk, a szerbség felé semmi nyomuk sincs. A szerb papság, de különösen a szerzetesség, amely a XVIII. Századig

a szerb írásbeliség kizárólagos hordozója volt, teljesen az orosz egyházi irodalom befolyása alatt állva, természetesen nem tarthatott fenn élénk szellemi kapcsolatokat a magyar papsággal s így kulturális indításokat sem kaphatott erről az oldalról. Mihelyt azonban a szerb irodalom nemcsak liturgikus szövegek másolgatására, szentek élelteinek írására vagy szüksézávú évkönyvek összeállítására szorítkozik, hanem a XVIII. század első évtizedeitől kezdve megjelennek a világi irodalmi műfajok is, azonnal utat találnak a magyar hatások.

Az első literátus világi ember a XVII. és XVIII. század fordulóján Brankovic György gróf, aki az újkori szerb irodalom kezdetét jelenti. Erdélyi származása és az erdélyi fejedelemnek tett tolmácsi és diplomáciai szolgálatai révén szoros kapcsolatba került a magyar kultúrával. Népe múltját tanulmányozva, irodalmi műveltségét legkülönbözőbb történeti munkákból merítette, amelyek között első helyen álltak a magyar történetírók. A felszabadító háborúk idején 1689-ben játszott kétes politikai szereplése miatt Bécsben majd Égerben élt internálva és ekkor írta nagyterjedelmű krónikáját szlavéno-szerb nyelven. A szerb történetírásnak ez az első kísérlete a valóságnak és mesének sajátos vegyülete s a legkülönbözőbb források pusztá kompilációja. A magyar történeti munkák közül főforrásai Bonfini és Istvánfi, s ezekből gyakran száz oldalra terjedő részleteket ír ki. Hasonló magyar hatások fedezhetők fel a XVIII. század végén egy másik szerb történetíró, Eajic János munkásságában. Négykötetes művében a szerbek, horvátok és bolgárok történetét írja meg s nála is a különböző források között elsőrendű fontosságúak Bonfini, Baksay, Istvánfi.

Mindezek az irodalmi érintkezések a XVIII. és XIX. század fordulójáig öntudatlanul folytatódnak. Ekkor azonban a romantika s a vele kapcsolatban feltámadó nemzeti

eszme az egyes népekben kulturális öntudatot is ébreszt, s innen kezdődik az egyes irodalmak öntudatosodása és a szépirodalom becsének megnövekedése. Kis nemzetek írói igyekeznek olyan műfajokat és műformákat meghonosítani, amelyeknek addig kevés hagyománya volt irodalmukban, mint pl. tragédia, nagy eposz és hasonlók. Herder nyomán az érdeklődés a primitív életformák között élő népekre s egyúttal a népköltészet felé is irányul, s így kerülnek egyszerre a szerb népénekek az európai irodalmi érdeklődés középpontjába. Nem kisebb szellem, mint maga Goethe is segít bevezetni a szerb népdalokat az európai irodalomba. A mozgalom nálunk sem maradhatott visszhang nélkül. Kazinczyék korában a tudatos művészi formakeresés folytán a szerb énekmondók tipikus formája, a tízszótagos trocheusi sorokból álló rímtelen elbeszélő alak, az úgynevezett «szerbus manjr» nálunk is meghonosodik. Vörösmartynk egyik legbájosabb elbeszélő költeményét (Hedvig) ebben a formában írta.

Ilyen példa természetesen kevés akad, amikor a magyar irodalom vesz át tárgyat vagy formát valamelyik szomszédos szláv néptől, úgyhogy az ilyen átvételek nem tudtak hagyománnyá fejlődni, inkább csak a véletlen találkozás eredményei. A magyarság továbbra is az átadó szerepét tartja meg. Sőt a magyar irodalom a kulturális öntudatosodás idejétől fogva még inkább az átadó és közvetítő szerepre tudott vállalkozni a Kárpátmedencében. A politikai viszonyok különböző alakulása folytán azonban ez az irodalmi érintkezés nem volt minden irányban egyforma, és némely vonalon törés is mutatkozott.

A legfeltűnőbb elhidegülés a magyar-horvát viszonyban következett be. A Gaj-féle illirizmus a fiktív délszláv egység érdekében tudatosan igyekezett kiirtani a horvát lólekből mindazt a politikai és kulturális szimpátiát, amely a sok évszázados államközösség folytán a magyarság iránt

kifejlődött és amelynek számtalan megnyilatkozása található a régi horvát irodalomban, s az új irodalmi nyelv és helyesírás sem volt mentes minden magyarelles éltől. A zágrábkörnyéki kij-horvát dialektus, amely számos magyar elemet tartalmaz, kiszorult az irodalmi használatból, ugyancsak kiszorult ennek a régi irodalmi nyelvnek helyesírása is. Gaj ideje óta szinte azt lehetne mondani, hogy a horvátság a Drávánál áthághatatlan kulturális falat vont maga elé. Irodalmi minták jöhettek német, cseh, orosz földről Horvátországba, de a régi sokrétű magyar kulturális indításokat mintha elvágták volna. A horvát klasszikusoknál, mint a költő Preradović és Mazuranic, a regényíró, Senoa és Babic-Djalski, nyoma sincs az egykorú magyar irodalom hatásának, de, sajnos, annál több a magyarelles hangulatkeltés.

Más volt a helyzet szerb és szlovák részen. A magyarországi szerbek az egész XVIII. században és a XIX. század nagyobbik felében is az egész szerb nemzetnek kulturális úttörői voltak, s mivel őket nem választotta el olyan politikai határ a magyarságtól, mint a horvátokat, a kulturális öntudatosodásuk folyamán is egyik főforrásuk a magyar kultúra marad. Ismeretes, hogy a szerb színjátszás magyar példa nyomán Pesten indul meg. A szerbek első kulturális intézménye a Matica Srpska létrejöttének 1826-ban a magyar akadémia alapítása szolgált mintaképül. A századforduló óta hatalmasan fellendülő magyar irodalom a hazai szerbséget is meghódítja. A pesti szerb ügyvéd, Vitkovics Mihály szerbül és magyarul egyaránt érdemes írói munkásságot fejt ki és mindjárt közvetítő szerepre is vállalkozik. Lefordítja Kármán József bájos regényét, a Fanny hagyományait «Spornen Milice» címen s ezzel igen kedvelt olvasmányt ad a szerb közönség kezébe. Az Egyetemi Könyvtár kéziratára őriz egy versgyűjteményt egy kevésbé ismert szerb költőtől, Paciétól,

akinek a versei között néhány magyarnyelvű is található. Az egyik legérdekesebbnek címe: «Berzsenyi olvasásakor».

Amikor a magyar irodalom a forrongás és iránykeresés korszaka után időtálló klasszikus műveket terem, ezek minden időben legfőbb mintái lesznek a szerb irodalomnak. A magyar-szerb kapcsolatok ápolásában a XIX. században főérdeme volt a kitűnő szerb költőnek, Zmaj-Jovanovic Jánosnak. Klasszikus műve Arany Toldijának fordítása, ezenkívül számos más verset fordított Aranytól és Petőfitől és ezeket olyan művésszel szólaltatta meg anyanyelvén, hogy némelyike szerb népdallá vált, mint pl. Petőfi verse: Falu végén kurta kocsmá. Ugyanő elsőnek szólaltatta meg Madáchot szerbül, de ezzel nem volt olyan sikere, mint a Toldival. Ennek magyarázata az, hogy a teljesen lírába és epikába született költő nem tudta beleélni magát Madách drámai feszültségű nyelvébe s eredeti formát kibővítve, fordítását terjengőssé tette. Azóta az Ember tragédiájának két szerb fordítása is jelent meg, amelyek közül a legfrissebb, Stefanovic Svetislav kitűnő költő műve, Madách végleges tolmácsolásának tekinthető.

A szentendrei születésű szerb regényírón, Ignjatovic Jakabon erősen érződik Jókai hatása; őt különben a szerbek maguk nevezték el szerb Jókainak. A szerb irodalomban a világháború előtt különösen az érdekes újvidéki tanárköltő, Branëic Blagoje volt lelkes népszerűsítője a magyar költőknek. «Magyar virágoskertből» (iz madjarskog perivoja) című kis antológiája Berzsenyi, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Petőfi, Arany és Gyula j Pál legszebb költeményeinek sikerült fordításait tartalmazza.

Hasonló körülmények között alakultak a magyar-szlovák irodalmi érintkezések, bár szlovák részről kevesebb ilyen konkrét hatás mutatható ki, sok esetben a meglepő hasonlóságok az azonos feltételekből és párhuzamos fejlődésből magyarázhatók. Magyar hatás nem is annyira

a műalkotásokban tapasztalható, mint inkább egyes irodalmi mozgalmak elindításában. A pánszlávizmus közép-európai formája Magyarország talajából nőtt ki. A pesti lutheránus tót hitközség papja, Kollár János az előharcosa ennek a kezdetben kulturális, később határozott politikai programmal fellépő' mozgalomnak s jellemző', hogy itt Pesten alakítják ki az összetalálkozó szlovák, szerb, horvát kultúrmunkások a szláv közösség öntudatát.

Az öntudatosuló szlovák irodalom fokozatosan szakít a régi cseh vallásos irodalom hagyományaival, s Bernolák és Stúr működése folytán kialakul az önálló szlovák irodalom, amely a szlovák nyelvet igyekszik irodalmi fokra emelni. Bernolák iskolájának szellemében írja Holly romantikus eposzát Svatoplukról. A tárgyválasztás és a művészi felfogás már teljesen az új irodalmi divatot tükrözik, csak a forma klasszikus. A romantikának múltba fordulása, a kis népekre jellemző lázas keresése a nagy nemzeti múltnak Holly korában nálunk már hosszú hagyományokra tekinthettek vissza. Tudjuk, hogy Csokonai is tervezett egy eposzt Árpádról, kezdősorai fenn is maradtak. Aranyosrákosi Székely Sándor, Pázmándi Horváth Endre, Czuczor Gergely mind próbálkoztak azzal, amit igazi művészi magaslatra csak Vörösmartyknak sikerült emelni. Aligha lehet véletlen, hogy éppen ebben a korban Holly is a messzi múltba megy vissza költői tárgyért. Ha konkrét egyezések vagy magyarból való átvételek művében talán nem is mutathatók ki, az eposzi tárgy kultusza benne volt az akkori magyar irodalom levegőjében.

Az az újpetrarkista hullám, amely Európán a múlt század 30-as éveitől kezdve végigvonult s új lírai hangot és új, olaszos versformákat hozott, majdnem minden-kis nép költészetében valamiképp nyomot hagyott. Nálunk Kisfaludy Sándor Himfyje ennek a divatnak terméke, és sok rokonságot mutat vele a szlovák Sládkovic Mari-

nája, amint ennek a költőnek Detvan című elbeszélő költeménye Mátyás király idejének felidézésével s a parasztfiúból vitézzé lett főhős megrajzolásában igen sok hasonlóságot mutat Arany Toldijával.

Sokkal konkrétebb kapcsolatokat mutat a magyar irodalommal egy másik kiváló szlovák költőnek, Hviezdoslávnak munkássága, akit műfordításai, különösen Madách tolmácsolása honorálásaként a Kisfaludy-Társaság is tagjai közé választott. Hviezdoslav alapján a mi Aranyunkkal párhuzamos jelenség, a rokon magyar költőtől nemcsak költői tárgyakat (Fülemile, Eachel siralma, Tetemrehívás) kölcsönöz, hanem egész költői magatartásával is azt bizonyítja, hogy még aki politikailag szemben is állt a magyarsággal, szellemi téren a Kárpát-medence egységébe tartozott. Ugyanezt lehetne mondani a szlovák elbeszélőkről is.

Petőfi észak feié nemcsak a nyelvhatáron, hanem az országhatáron is túljut. A cseh Neruda számos ösztönzést kapott tőle. A szerbek felé Petőfit is, mint Aranyt, legkiválóbb költőjük, Zmaj Jovanovic János, népszerűsítette.

A felvázolt magyar és szláv irodalmi érintkezésekben általában a magyarság játszotta az átadó szerepét, a XIX. században azonban Puskin korától fogva felemelkedik a nagy nyugateurópai irodalmak rangjára az orosz is, s ettől kezdve a magyar irodalomban a német, francia stb. mellett számolni kell az orosz hatással is. Ez természetesen meg sem közelítheti a nyugati irodalmaktól kapott konkrét hatásokat és ösztönzéseket. Egyrészt magának az orosz irodalomnak az európaizálódása is csak nagyon későn, a XVIII. században ment végbe, és így a világi irodalom műfajainak hagyományai még itt is nagyon frissek voltak, másrészt a nyelv i nehézségek miatt sem fejlődhettek ki nagyobbarányú érintkezések. Maga Puskin is, a század húszas és harmincas éveinek költője, csak akkor válik

nálunk igazán ismertté, amikor Bérczy Károly az Onyegint művészi tolmácsolásban megszólaltatja. Hatását csak a század nyolcvanas és kilencvenes éveiben figyelhetjük meg, amikor a verses regény felkapott divatja Vajda Jánost, Fejes Istvánt s néhány más költőnket is befolyásolja. Az orosz irodalom különben mindig kerülő úton jutott hozzánk. Lermontovot, Tolsztojt, Dosztojevszkit közönségünk előbb olvasta német vagy francia fordításban, mint magyarul. S ha a regényíróknak valami hatása fel is fedezhető, a költők Puskin kivételével alig váltak ismertté. Az orosz irodalmat s a benne mutatkozó orosz életet alapjában véve mindig idegennek érezték nálunk.

A világháború és a vele kapcsolatos, politikai és kulturális megrázkódtatás sok tekintetben megszakította azokat az irodalmi kapcsolatokat, amelyek a magyarság és a szomszédos szláv népek között fennálltak. A szlovákok és a hazai szerbek idegen, sőt ellenséges államokba kerültek, s így a mélyebb szellemi összeköttetés lehetőségei megszűntek.

Ennyire kedvezőtlen körülmények ellenére is azonban azt látjuk, hogy a magyar Ady utat talál magának a szomszédokhoz. A szlovák költő, Marko Vojtech 1934-ben válogatott verseinek fordítását adja ki s a harmincas évek szlovák lírájának egyébként is egyik fő mintája Ady lett. Nemrégén kaptuk a hírt, hogy azóta újabb Ady-kötet jelent meg szlovákul a kitűnő költő Lukac Emil Bolesláv tolmácsolásában. A jég mintha némileg a horvátok felé is megtört volna, a legerősebb tehetségű élő horvát író, a magyar katonai akadémiát végzett Krleza költészetén ugyancsak érezhető Ady hatása.

Ezekkel a kiemelkedő irodalmi érintkezésekkel szemben, amelyekben újra csak a magyarság játszotta az átadó szerepét, a mélyebb kulturális közeledésre, a közönség szélesebb rétegeinek szánt irodalmi termékek megismerte-

tésére most már tőlünk indultak meg az első lépések. Az az intézményünk, amely a múltban a nemzetiségeink nyelvén a legtöbb művet adta ki, az Egyetemi-nyomda nemrég reprezentatív szerb, horvát és szlovén írók egy-egy legjobb írását jelentette meg sorozatban. Tudományegyetemünk bolgár lektora, Boikliev Dimó, a bolgár költők antológiáját adta ki, Pappné Tarczay Gizella fáradhatatlan tolmácsa a horvát és bolgár irodalomnak. Igazán intenzív szellemi kapcsolatok ápolására a szomszéd népekkel azonban csakis a jelen háború befejezése után kerülhet sor.

Hadrovics László.

IRODALOM.

Kniewald, Dragutin: Zagrebacki liturgijski kodeksi XI-XV. stoljeca. Codices liturgici manuscripti Zagrebienses a saeculo XI. usque ad finem s. XV. (Zagreb, 1940). – *Hadrovics* László: Ungarn und die Kroaten (Ungarische Jahrbücher, 21., 1941). – *Skerlic*, Jovan: Srpska knjizsvnost u XVIII. veku (Beograd, 1923). – *Polit* Vladislava: Petőfi a szerbeknél (Újvidék, 1912). – *Popovics* Lázár: Zmáj-Jovanovics János dr. és a magyar költészet (Budapest, 1913). – *Sárkány* Oszkár: A magyar irodalmi romantika cseh visszhangja (Apollo, 4., 1938). – *Sziklay* László: Sládkovic András (Debreceni Szemle, 14., 1940). – *Sziklay* László: Hviezdoslav (Archivum Europae Centro-Orientalis, 7., 1941). – *Sziklay* László: Die Entwicklung der slovakischen Literatur (Ungarische Jahrbücher, 21., 1941). – *Vlcek*, Jaroslav: Dejiny literatury slovenskej (Turc. S v.-Martin, 1923). – *Steter* Lajos: Új tót elbeszélők (Magyar Szemle, 7., 1929).